

6. Советское финансовое право: Учебник. — М.: Юрид. лит., 1987.
7. Теория финансов: Учеб. пособие / П. Е. Заяц, М. К. Фисенко, Т. Е. Бондарь и др. — Минск: Выш. шк., 1997.
8. Фискалы / В. М. Родиопова, Ю. Я. Вавилов, Л. И. Гончаренко и др.; Под ред. В. М. Родиоповой. — М.: Фискалы и статистика, 1995.
9. Худяков А. И. Фискальное право Республики Казахстан: (Общая часть). — Алматы: Каржы-каражат, 1995.

Анотація

Лукашев О. А. Гроші як системна категорія при побудові системи фінансового права. — Стаття.

Досліджується системна категорія «гроші», робиться висновок, що фінансова діяльність держави має своїм об'єктом гроші різних видів власності, і вона, здійснюючи таку діяльність, діє не лише як власник, але і як владний по відношенню до чужої власності суб'єкт.

Ключові слова: гроші, грошовий оборот, фискалы, система фінансового права.

Summary

Lukashev O. A. Money as a System Category in the System of Financial Law Creating. — Article.

The system category «money» is investigated, the conclusion becomes, that financial activity of the state has the object money of different kinds of the property, and it, carrying out such activity, the subject operates not only as the proprietor, but also as imperious in relation to another's property.

Keywords: money, money moving, finances, system of financial law.

УДК 340.12:165.721(477)

І. І. Поляков

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ І ПРАВОВИЙ ІДЕАЛІЗМ: ПОНЯТТЯ Й ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ

З моменту набуття Україною незалежності наша країна йде шляхом побудови демократичної, соціальної, правової держави. При цьому спостерігається активне реформування політичної, соціальної, правової сфер життя суспільства в даному напрямку. Розвиток цивільного суспільства, демократичної, правової держави, неухильне дотримання прав та обов'язків, забезпечення прав і свобод людини і громадянина — все це вимагає високого рівня правової свідомості, правової культури, правової освіченості як суспільства в цілому, так і окремої людини.

Разом із тим не завжди індивіди здатні на усвідомленому рівні дотримуватися законів, інших нормативно-правових актів, поважати права і свободи інших громадян і, на жаль, усе вище названі прогресивні процеси на сучасному етапі розвитку країни ускладнюють такі негативні явища, як правовий нігілізм і правовий ідеалізм.

Збільшення злочинів та інших правопорушень, викликаних кризою політичної, економічної і соціальної систем українського суспільства, одним із основних завдань поставило вивчення природи деформації правової свідомості та необхідності розробки шляхів подолання різних її проявів.

Проблемі правової свідомості приділяється велика увага з боку вчених у різних наукових дослідженнях. Однак поза їхньою увагою або недостатньо вивченими залишаються багато сфер деформації правової свідомості громадян.

Незважаючи на те, що зазначеній проблемі з боку вчених приділяється значна увага, дотепер відсутній єдиний підхід до її вивчення. Мало того, відсутнє чітке визначення поняття деформації правової свідомості, яке б відображало всі істотні ознаки даного негативного соціально-правового явища. До найменш вивчених питань теорії деформації правової свідомості належать також визначальні фактори деформацій, характеристика тих складових, які формують, перш за все, індивідуальну правосвідомість. Залишається мало вивченою і така форма деформації правової свідомості, як правовий ідеалізм.

Метою даного дослідження є аналіз сутності деформації правової свідомості, джерел формування і шляхів усунення найпоширеніших її форм, таких як правовий нігілізм і правовий ідеалізм.

Предметом наукового дослідження є деформація правової свідомості як негативне соціально-правове явище, а також такі форми його прояву, як правовий нігілізм і правовий ідеалізм.

Теоретичною основою дослідження з'явилися наукові праці різних учених. Так, праці П. П. Баранова, О. С. Бутенка, І. Л. Вершка, І. А. Ільїна, Є. С. Нестерука, В. В. Русских, В. Тимошенка, М. Цимбалюка та інших учених присвячені вивченню явища правової свідомості. В дослідженнях О. Р. Гулиної, О. Макарової, М. І. Матусова, І. Осики, В. Р. Петрова, В. Г. Сафонова, Г. Тригубенка, В. Ю. Швачки та інших учених проведений аналіз деформації правової свідомості, а також таких її форм, як правовий нігілізм і правовий ідеалізм. Однак слід зазначити, що дуже мало уваги в наукових дослідженнях учених приділяється явищу правового ідеалізму. Також явище деформації правової свідомості розглядається у відриві від його позитивного стану. Шляхи подолання деформації правосвідомості розглядаються вченими в абстрактній формі й не досить розроблені.

У період світової фінансової кризи, що охопила в тому числі й Україну, загострилося багато проблем у суспільстві, серед них правовий нігілізм і правовий ідеалізм, які ще більшою мірою дестабілізують сформовану ситуацію.

Особливе місце в цьому належить юридичному або правовому нігілізму, сутність якого полягає в загальному негативному ставленні, неповазі до права, законів, нормативно-правових актів [1, 375].

Під час кризи державою все більше не виконуються обов'язки по забезпеченню й захисту прав громадян. Це провокує зростання проявів деформації правової свідомості.

Існує безліч визначень поняття правового нігілізму. Висвітливо деякі з них.

Насамперед, правовий нігілізм — це різновид соціального нігілізму. Він виражає негативне ставлення суб'єкта до певних норм, цінностей, поглядів, ідеалів, окремих, а часом і до всіх сторін людського буття.

З погляду філософії і теорії права правовий нігілізм варто розглядати як наукову категорію, феномен громадського життя, що відображає певний стан

юридичної життєдіяльності суспільства і традиційно характеризується негативним ставленням до права, ігноруванням юридичних цінностей, можливостей правового регулювання суспільних відносин і перебільшенням ролі неюридичних цінностей і факторів — моралі, політики, релігії та інших.

Правовий нігілізм (від лат. nihil — ніщо, нічого) — деформований стан правосвідомості особистості, суспільства, соціальної групи, що характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, запереченням значимості норм права або зневажливим ставленням до правових принципів і традицій, що виключає, однак, злочинний намір [2, 767]. Однак не всі вчені дотримуються однакових поглядів про те, що правовий нігілізм виключає злочинний намір, і з цим можна погодитися.

Про нігілізм говорять як про деформовану частину правосвідомості людини, що базується на виборі альтернативи: з маси соціальних регуляторів суб'єкт вибирає той, що найбільш відповідає йому, при цьому правова регуляція соціальної поведінки відсувається на другий план [3, 65]. Із зазначеного визначення видно, що правовий нігілізм все-таки може характеризуватися злочинним наміром, хоча й непрямим.

Критичне й негативне ставлення до розуміння і дотримання права може рано чи пізно призвести до здійснення проступків або навіть злочинів. Отже, правовий нігілізм вносить напруженість і нестабільність у суспільство і в будь-який момент може викликати невідворотні наслідки для держави та її правової системи.

Більшістю вчених правовий нігілізм розглядається виключно як негативне явище. Разом із тим деякі з них у теоретичному розумінні правового нігілізму виділяють і позитивну складову. В цьому випадку мова йде про правовий нігілізм як про показник, відбиття реальної якості нормотворчої, інтерпретаційної та правозастосовної діяльності, як про соціальний орієнтир, що вказує напрямом для усунення негативних тенденцій у державно-правовій сфері, наближення влади до суспільства, підвищення авторитету права і держави. На наш погляд, не можна погодитися з даною точкою зору, тому що в цьому випадку мова повинна йти не про правовий нігілізм як про явище, що має позитивні характеристики, а про позитивні результати, яких можна досягти при детальному вивченні даного негативного явища.

Правовий нігілізм протистоїть у правосвідомості вимогам законності, своєму антиподові. Законність у правосвідомості саме й реалізується в ідеалах дотримання і поваги до права, в зміцненні правопорядку, в розумінні культурної і духовної цінності права. Правовий нігілізм та його антипод — законність — це не тільки сфера духовного життя суспільства, сфера правової свідомості, але й ще характеристика певного реального стану суспільства.

Правовий нігілізм може виступати як наслідок недосконалості правових норм, нормативних актів, рішень судів, як властивість групової суспільної свідомості та навіть національної психології, що сформувалася в країні. Це доводить реальний стан сучасного українського суспільства, поширеність у ньому різного роду деформацій правової свідомості. Так, що стосується захисту прав громадян на території України, то недоліки судового захисту можна

охарактеризувати по відомостях, опублікованих у спільній постанові Президії Верховного Суду України, Президії Ради суддів України і колегії Державної судової адміністрації України від 18 квітня 2008 року про стан здійснення судочинства в 2007 році й завданнях на 2008 рік [4, 26]. Зокрема, в даній постанові вказується, що своєчасне і повне виконання ухвалених судових рішень є гарантією ефективності правосуддя. Однак відповідно до даних Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України, в 2007 році примусовому виконанню підлягало 5 млн. 878,6 тис. виконавчих документів, виданих на підставі судових рішень загальних судів, залишилися невиконаними 2 млн. 335,7 тис. цих документів, або 39,7 % від тих, які фактично підлягали примусовому виконанню. В постанові робиться висновок, що зазначені факти дискредитують судову владу, негативно позначаються на іміджі держави.

Якщо розглядати особистісну структуру, то правовий нігілізм — це не просте заперечення. Він утворює сукупність трьох складових: 1) внутрішнього розуміння (особистісно мотивованого) або визнання (інтуїтивно або досвідчено підтвердженого) неспроможності права (його норм, інститутів, галузей) як об'єктивної цінності; 2) особистого ставлення до права або правоцінної позиції (активної або пасивної), що залежить від рівня розвитку та якостей особистості й є поведінковим стимулом; 3) мотивованої поведінки (правомірної або неправомірної) суб'єкта, спрямованої на досягнення своєї мети найбільш вигідним шляхом [3, 67].

Іншою формою деформації правової свідомості, що вразила українське суспільство, є правовий ідеалізм. Явище правового ідеалізму не належною мірою вивчено правом, його негативний вплив на суспільні відносини часом недооцінюється.

М. І. Матузов так характеризує явище правового ідеалізму: «Якщо правовий нігілізм означає недооцінку права, то правовий ідеалізм — його переоцінку. Тому, борючись із правовим нігілізмом, не слід упадати в іншу крайність — правовий фетишизм, волюнтаризм, ідеалізм» [5].

Для того щоб використовувати правовий ідеалізм з наукової точки зору, необхідно дати визначення цього поняття.

Правовий ідеалізм (романтизм) — перебільшення реальних регулятивних можливостей правової форми [6, 334].

Правовий ідеалізм — деформований стан правосвідомості особистості, суспільства, групи, що характеризується переоцінкою можливостей права, уявленням про нього як про вищу цінність, що підкоряє собі всі інші цінності.

Для правового ідеалізму властиво сприймати право як чудодійний засіб, здатний змінити світ, ошчасливити людей, створити досконале суспільство і державу. Таке явище, як правовий ідеалізм, може призвести право до його виняткової декларативності, нездатної належною мірою забезпечити реалізацію закріплених у ньому положень.

Що стосується форм прояву правового нігілізму і правового ідеалізму, то деякі джерела і форми його прояву в принципі збігаються.

М. І. Матузов у своїй роботі «Правовий нігілізм і правовий ідеалізм як дві сторони «однієї медалі» наводить такі форми вираження правового нігілізму.

Насамперед, це прямі порушення чинних законів та інших правових актів (навмисні або ненавмисні). Деякі вчені, в тому числі О. Ф. Скакун, відносять ігнорування закону зі злочинною метою до самостійної форми деформації правосвідомості. Однак більшість учених дотримується однакових поглядів на те, що правовий нігілізм породжує правопорушення, в тому числі й злочини. Корисливий кримінал — найбільш грубий і небезпечний вид правового нігілізму, що завдає велику шкоду суспільству — фізичну, матеріальну і моральну.

Наступною формою вираження правового нігілізму є повсюдне і масове невиконання (недотримання) юридичних приписів, коли суб'єкти (громадяни, посадові особи, державні органи, громадські організації) просто не співвідносять свою поведінку з вимогами правових норм, а прагнуть жити і діяти за «своїми правилами». Невиконання законів — це ознака безсилля влади. Непокора законам заподіює не меншу шкоду суспільству, ніж їхнє пряме порушення.

О. Ф. Скакун відзначає, що було б невірним вважати, що правовий нігілізм означає заперечення права як соціального феномена. Він виражається в негативному ставленні до: 1) чинного законодавства, що проявляється в самовиправданні незаконної поведінки; 2) правопорядку як до неправильного і несправедливого, тобто не відповідного законам; 3) основних принципів правового регулювання — свободи, формальної рівності та інших цінностей, що тягне небажання будувати відносини на їхній основі.

Правовий нігілізм підсилює прояв у суспільстві правового ідеалізму, який виражається в ідеях вирішення всіх проблем шляхом прийняття нормативно-правових актів. Суперечливі, паралельні або навіть взаємовиключні акти як би нейтралізують один одного, втрачаючи даремно свою чинність. Нерідко підзаконні акти стають «надзаконними». Юридичні норми, що вводяться у великій кількості, не стикаються, погано синхронізовані. В той же час мають місце суспільні відносини, не опосередковувані правом, але об'єктивно потребуючі цього. Утворюються так звані правові прогалини. Все це форми вираження правового ідеалізму.

Ще одним проявом правового нігілізму є підміна законності політичною, ідеологічною або прагматичною доцільністю, виходи на неправове поле діяльності, прагнення різних суспільних сил реалізувати свої інтереси поза конституційних рамок. Політична логіка дуже часто бере гору над юридичною. Це нагадує нещасливу «революційну» або «класову» законність, хоча всім ясно, що спроби затвердити демократію поза правом порочні у своїй основі.

М. І. Матузов відносить до прояву правового нігілізму конфронтацію представницьких і виконавчих органів влади на всіх рівнях. Зазначений момент також виражає і правовий ідеалізм.

Принцип поділу влади, закладений у Конституції України, на ділі поки не склався, система стримувань і противаг не налагоджена. Будь-який параліч влади означає і параліч права, закону.

Правовий нігілізм може виражатися в порушенні або недотриманні прав

людини, особливо таких, як право на життя, честь, гідність, майно, безпеку. Слабка правова захищеність особистості підриває віру в закон, у здатність держави забезпечити порядок у суспільстві, відгородити людей від злочинних зазіхань. Безсилля права не може породити позитивного ставлення до нього, а викликає лише роздратування. Людина перестає цінувати, поважати, почитати право, тому що вона не бачить у ньому свого надійного гаранта та опору.

У таких умовах навіть у законослухняних громадян виробляється юридичний нігілізм. Визнання і конституційне закріплення природних прав людини в Україні не супроводжується поки адекватними заходами для їхнього зміцнення і практичного втілення в життя. А неможливість здійснити своє право породжує в особистості відчуження від нього, правову розчарованість, скепсис. Отже, в цьому випадку мова йде про взаємодію правового нігілізму і правового ідеалізму.

Виділяється і теоретична форма правового нігілізму. В цьому випадку мова йде про концептуальне, теоретичне обґрунтування правового нігілізму, при цьому вчені, філософи, політологи доводять, що є більше важливі цінності, ніж право взагалі, а тим більше право окремого індивіда.

Право трактувалося, та й зараз ще нерідко трактується, в утилітарно-прагматичному ключі — як засіб, знаряддя, інструмент, важіль, спосіб оформлення політичних рішень, а не як самостійна історична, соціальна і культурна цінність. Така інтерпретація не могла виробити в суспільній свідомості справді ціннісне ставлення до права. Навпроти, укорінювалася думка про другорядну роль даного інституту, а також головне — виділялися економіка, політика, ідеологія, а не якісь там правові цінності.

З утворенням незалежної Української держави на противагу даної тенденції почалося тотальне прийняття нормативно-правових актів, які в більшості випадків не підкріплювалися реальним механізмом втілення їх у життя. Багато з них відмінялися незабаром після їх видання. Так, проблема регулювання земельних відносин в Україні завжди гостро стояла перед державою. Незважаючи на те, що незалежності України вже більше сімнадцяти років дотепер не вирішене питання з порядком відчуження земель сільськогосподарського призначення. Верховною Радою України постійно продовжується мораторій на відчуження земель зазначеної категорії. Причому дане продовження здійснюється шляхом прийняття нових законів, що є порушенням законодавчої техніки, оскільки у випадку, якщо закон не змінює свого змісту, можна просто продовжувати його дію. Це пов'язане з безліччю об'єктивних і суб'єктивних причин, у тому числі і з правовим ідеалізмом.

У літературі правильно зазначено, що при слові «право» одні згадують про існування Кримінального кодексу України з його суворими санкціями, а інші — про Декларацію прав і свобод людини. У другому випадку мова йде про розвинену правову свідомість людини.

І. Осика до крайньої форми прояву правового нігілізму відносить революцію [7, 100]. Ніяка інша форма нігілізму так негативно не ставиться до будь-якого прояву права і законності. І це абсолютно зрозуміло — адже сама сутність революції допускає певну відмову від правових норм і законності.

Такі основні сфери поширення і разом із тим найбільш типові на сьогодні форми вираження правового нігілізму. Мають місце й інші його прояви і модифікації (правотворчі імпровізації, неповага до суду, відомчість, неконтрольовані процеси суверенізації і сепаратизму, розбалансованість правової системи, неузгодженість в управлінні, перетинання повноважень в юрисдикції різних органів, уседозволеність тощо).

Що стосується прояву правового ідеалізму, то дане явище не так помітно, як правовий нігілізм. Проявом правового ідеалізму є повальна правотворчість, прагнення якнайшвидше законодавчо врегулювати всі сфери державного і громадського життя.

Правовий ідеалізм призводить до прийняття непродуманих, скоростиглих політико-правових програм, далеких від життя правових концепцій, свідомо нездійснених законів, указів, постанов або окремих правових норм; прагнення за допомогою правового регулювання скоріше «бажане» зробити «дійсним» — без наявності для цього необхідних об'єктивних економічних, політичних і соціально-культурних ресурсів. Міфи та фікції широко використовуються в актах правотворчості органів нашої держави. Насамперед, вони стосуються соціальних прав громадян. Так, мінімальна заробітна плата в Україні дотепер не досягла прожиткового мінімуму. В Законі України «Про Державний бюджет України на 2009 рік» від 25 грудня 2008 року закріплено, що мінімальна заробітна плата в Україні в грудні 2009 року зрівняється з прожитковим мінімумом і становитиме 669 грн. Однак це фікція, тому що до грудня 2009 року мінімум в 669 грн уже не буде «прожитковим» [8].

Крім того, переоцінка можливостей права призводить до того, що багато правових норм не діє в основному через відсутність необхідних механізмів їхньої реалізації. Закони не працюють, а отже, і ставлення до них більш ніж прохолодне, їхній престиж падає — разом із престижем влади. Банальною є думка про те, що самий прекрасний закон нічого не коштує, якщо він практично не виконується.

У парламенті при прийнятті законів і постанов нерідко превалює правовий фетишизм перед реальними фактами, тобто створюються акти, які свідомо приречені на їхню недієвість. Органи виконавчої і судової влади часто обмежуються гарними деклараціями про охорону і захист прав людини, а в реальності громадяни часто зазнають правову незахищеність [2, 768].

Закон, як відомо, є офіційним визнанням факту, і не більше того. Він лише оформлює, «протоколює» реально сформовані відносини. Доречними є слова класиків про те, що право не може бути вище, ніж економічний лад і обумовлений ним культурний розвиток суспільства. Очевидно, що перетворення в нашому суспільстві мають потребу в надійному правовому забезпеченні, однак воно не може бути чисто вольовим.

Правовий ідеалізм породжує в людей скептичне ставлення до правових засобів вирішення життєвих ситуацій і невір'я в правові інститути взагалі.

Елементи правового ідеалізму містить низка положень Конституції України, норм ратифікованих Україною міжнародно-правових договорів, що закріп-

люють, зокрема, права людини. Так, стаття 47 Конституції України закріплює, що кожний має право на житло. Держава створює умови, при яких кожний громадянин матиме можливість побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду [9]. Однак дане право не реалізується на практиці. В Україні дотепер діє Житловий кодекс Української РСР 1983 року [10], у який внесено безліч змін і доповнень. Однак, незважаючи на це, він не відповідає належною мірою реаліям дійсності.

Разом із тим значне поширення правового ідеалізму не означає, що не потрібно розробляти й приймати прогресивні правові норми, які забезпечували б розвиток суспільства. Необхідно одночасно розробляти діючі механізми реалізації цих норм, етапи перетворення їх у життя. Головною причиною того, що навіть гарні та потрібні закони не працюють, М. І. Матузов вважає те, що їм доводиться функціонувати в ненормальному середовищі. Дійсно, стан кризи, в якому у цей час перебуває Україна, не дозволяє реалізувати прогресивні правові ідеї, вироблені правовою наукою. Так, більшість соціальних прав, закріплених Конституцією України, в цей час не уявляється можливим реалізувати внаслідок браку коштів у Державному бюджеті України для цих цілей.

Формою прояву правового ідеалізму також можна назвати ситуацію, коли правові акти видаються не з метою їхнього реального впливу на суспільні відносини, а для зняття соціальної напруженості. В період економічної кризи підвищення пенсій переслідує лише мету зниження рівня суспільного невдоволення, однак така міра неминуче призведе до ще більшого дефіциту бюджету.

У цьому випадку проблеми не вирішуються, а через час виникають знову, але вже в більш гострій формі.

Через велику кількість законів та інших нормативно-правових актів, які становлять нашу систему законодавства, до того ж більшість з яких містить неточності та суперечать один одному, неможливо забезпечити їхнє реальне виконання. Оскільки при дотриманні одного нормативно-правового акта в той же час має місце порушення іншого, адже розібратися в такій кількості законодавчих актів, що існують у державі, і відстежити всі зміни, які відбуваються в них, не під силу не тільки простому громадянину, але й професіоналові.

Таким чином, правовий нігілізм і правовий ідеалізм — явища тісно пов'язані та існуючі паралельно в нашому суспільстві.

Література

1. Швачка В. Ю. Правовий нігілізм у контексті правової соціалізації особистості // Актуальні проблеми держави і права. — 2005. — № 24.
2. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): Учебник. — Х.: Оспада, 2005. — 767 с.
3. Сафонов В. Г. Понятие правового нигилизма // Государство и право. — 2004. — № 12.
4. Постанова Президії Верховного Суду України, Президент Ради суддів України, Колегії Державної судової адміністрації України від 18 квітня 2008 р. // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 5.
5. Матузов П. И. Правовой нигилизм и правовой идеализм как две стороны «одной медали» // www.law.edu.ru.
6. Теория государства и права: Учеб. для вузов и факультетов / Под ред. В. М. Корельского и В. Д. Первалова. — М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА—М., 1998. — 334 с.

7. Осика І. Правовий нігілізм та правова культура // Право України. — 2001. — № 7.
8. Про державний бюджет на 2009 рік: Закон України від 25 груд. 2008 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2008. — № 339. — Ст. 13.
9. Конституція України: Прийнята 28 черв. 1996 р. на п'ятій сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
10. Житловий кодекс УРСР 1983 року (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. — 1983. — Дод. до № 28. — Ст. 573.

Анотація

Поляков І. І. Правовий нігілізм та правовий ідеалізм: поняття і форми вираження. — Стаття.

Стаття присвячена аналізу таких двох форм трансформації правосвідомості, як правовий нігілізм та правовий ідеалізм. Виділяється і теоретична форма правового нігілізму. Мова йде про концептуальне, теоретичне обґрунтування правового нігілізму, при цьому вчені, філософи, політологи доводять, що є більш важливі цінності, ніж право взагалі, а тим більше право окремого індивіда. Проявом правового ідеалізму є повальна правотворчість, прагнення якнайшвидше законодавчо врегулювати всі сфери державного і громадського життя. Правовий нігілізм і правовий ідеалізм — явища тісно пов'язані та існуючі паралельно в нашому суспільстві.

Ключові слова: правосвідомість, правовий нігілізм, правовий ідеалізм, правова реальність.

Summary

Polyakov I. I. Legal nihilism and legal idealism: notions and forms. — Article.

The article is devoted the analysis of such two forms of transformation of sense of justice, as legal nihilism and legal idealism. The theoretical form of legal nihilism is selected. The question is about the conceptual, theoretical ground of legal nihilism, scientists, philosophers, political scientists, prove here, that is anymore important values, what right in general, and the more so right for a separate individual. The display of legal idealism is general law-making, aspiration as quick as possible legislatively to settle all spheres state and social life. Legal nihilism and legal idealism — close phenomena, which exist parallel.

Keywords: legal consciousness, legal nihilism, legal idealism, legal reality.